

АНЗУР ПИЁЗИНИ (*ALLIUM STIPITATUM REGEL*) ДОРИВОР ЎСИМЛИГИНИ ТАРҚАЛИШИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ, ХАЛҚ ТАБОБАТИДА ИШЛАТИЛИШИ

¹Низомова Махсуда Усмонкуловна, ²Узокова Зубайда Жавлиевна

¹Тошкент Давлат Аграр Университети к/х.ф.ф.д, доцент

²Таянч докторант, Тошкент давлат аграр университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14005131>

Аннотация. Республикада сўнгги йилларда доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, доривор ўсимликларни етиштириладиган плантациялар ташиқил этиш ва уларни қайта ишлаш борасида изчил ислохатлар амалга оширилмоқда. Маҳаллий флорага мансуб 4,3 мингдан ортиқ ўсимликларнинг 750 тури доривор хисобланиб, улардан 112 тури илмий тиббиётда фойдаланиш учун рўйхатга олинган, шундан 70 тури фарматевтика саноатида фаол қўлланилиб келинмоқда. 2019 йилда 48 миллион АҚШ доллари қийматидаги қайта ишланган доривор ўсимликлардан олинган маҳсулотлар экспорт қилинган. Шу билан бирга, таҳлиллар доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, уларни плантацияларини ташиқил этиш, қайта ишлаш орқали қўшимча қиймат занжирини яратиш зарурлигини кўрсатмоқда.

Анзур пиёзини (*Allium Stipitatum Regel*) ўсимлигини тарқалиш ареаллари ҳамда улардан оқилона фойдаланиш, халқ табобатидаги ахамиятини ўрганишидир.

Калит сўзи: доривор ўсимлик, пиёз, гул, уруғ, етиштириш, эфир мойлари, қандлар, алкалоидлар, сапонин.

Аннотация. В последние годы в стране проводятся последовательные реформы в области защиты лекарственных растений, рационального использования природных ресурсов, создания плантаций по выращиванию лекарственных растений и их переработке. Лекарственными являются 750 видов более 4,3 тыс. Растений, относящихся к местной флоре, из которых 112 видов зарегистрированы для использования в научной медицине, из них 70 видов активно используются в фармацевтической промышленности. В 2019 году было экспортировано обработанных лекарственных растительных продуктов на сумму 48 миллионов долларов. В то же время анализ показывает необходимость создания цепочки добавленной стоимости за счет защиты лекарственных растений, организации их плантаций, переработки.

Области распространения лекарственного Анзурского лука (*Allium Stipitatum Regel*) и их рациональное использование заключается в изучении его значения в народной медицине.

Ключевые слова: лекарственное растение, лук, цветок, семена, выращивание, эфирные масла, сахара, алкалоиды, сапонин.

Abstract. In recent years, the country has been carrying out consistent reforms in the field of protection of medicinal plants, rational use of natural resources, the establishment of plantations for the cultivation of medicinal plants and their processing. Of the more than 4,300 plants belonging to the local flora, 750 species are medicinal, of which 112 species are registered for use in scientific medicine, of which 70 species are actively used in the pharmaceutical industry. In 2019, \$ 48 million worth of processed medicinal plant products were exported. At the same time, the analysis shows the need to create a value chain through the protection of medicinal plants, the organization of their plantations, processing.

The distribution areas of the medicinal Allium Stipitatum Regel plant and their rational use is to study its importance in folk medicine.

Key words: medicinal plant, onion, flower, seed, cultivation, essential oils, sugars, alkaloids, saponin.

Анзур пиёзининг қишлоқ хўжалиги технологияси лоланинг қишлоқ хўжалиги технологиясига яқин. Улар қисқа вақт ичида ҳам эриган сув билан тўлдирилмаган жойларга жойлаштирилиши керак. Улар учун сув босган тупроқлар мос келмайди. Барча пиёз сингари, анзурлар ёруғликни яхши кўрадилар, шунинг учун улар очик қуёшли жойларда экилган, зич жамоаларни яратади - 1 квадрат метр учун 40-50 ўрта ўлчамдаги пиёзлар тўғри келади. Куртақлар пайдо бўлиши биланок, ўсимликларни озиклантириш, илиқ сув билан суғориш, стрессли вазиятларда қаршилиқни ошириш учун Epin Extra билан ишлов берилиши керак. Бу ўсимлик ишлов берилгандан сўнг 12-15 кун ўтгач, комплекс озиклантиришни такрорлаш тавсия этилади.

Июль ойининг бошида анзур пиёзи ўзининг вегетация даврини, айниқса қуруқ об-ҳавода тугатади. Пиёз жуда секин ўсиб боради, учинчи ёки тўртинчи йилда диаметри 4-5 см га етади ва шундан кейингина бўлинишни бошлайди. Бу вақтда ўсимликлар баландлиги 100 см гача бўлган гул куртақларини ҳосил қилади, турли хил сояларнинг кўплаб пушти ва бинафша гулларида иборат катта шарсимон гуллар ҳосил бўлади. Бу вақтда ўсимликлар жуда безаклидир ва ўсган ҳудудини жуда яхши безатади. Пиёзларни кўпайиши оч яшил ва тўқ яшил барглари тўлиқ қуриганидан кейин бошланади, одатда июль ойининг ўрталарида, айна пайтда гул сопи олиб ташланади.

1-расм. Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг пиёзбошлари

Улар пиёздан кўра кўпроқ саримсоқ пиёзга ўхшайди. Аммо хом пиёз ҳали ҳам озгина истеъмол қилинади, чунки улар кучли олтингугуртли хидга эга ва кўп микдордаги эфир мойини ўз ичига олади, шунинг учун улар консерва шаклида озик-овқат учун ишлатилади. Консервалашдан олдин улар узоқ вақт давомида (1 ойгача) ҳиди сувда йўқолгунча, вақти-вақти билан ўзгартирилгунча ёки ош тузи эритмасида намланади. Изланишларга кўра, анзур пиёзида биз кўниккан пиёзга қараганда 2 баробар кўп қуруқ модда ва деярли 4 баробар кўп С витамини мавжуд. Унинг таркибида кўплаб каротиноидлар, Д ва Е витаминлари, фитонцидлар ва бошқалар мавжуд. Тоғ пиёзининг асосий хусусияти уларнинг жуда қисқа ўсиш давридир.

Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) ни фақат 2-3 ой ичида ўсади, гуллайди ва уруғ ҳосил қилади. Анзурларнинг характерли тур хусусиятларига ер ости маҳсулотининг шакли ва ўлчами, шунингдек, уларнинг қуруқ ва сувли паллаларининг ранги оқ, қаймоқ ранга киради. Анзурнинг пиёзлари катта, текис думалоқ. Баҳорда қор остида пушти

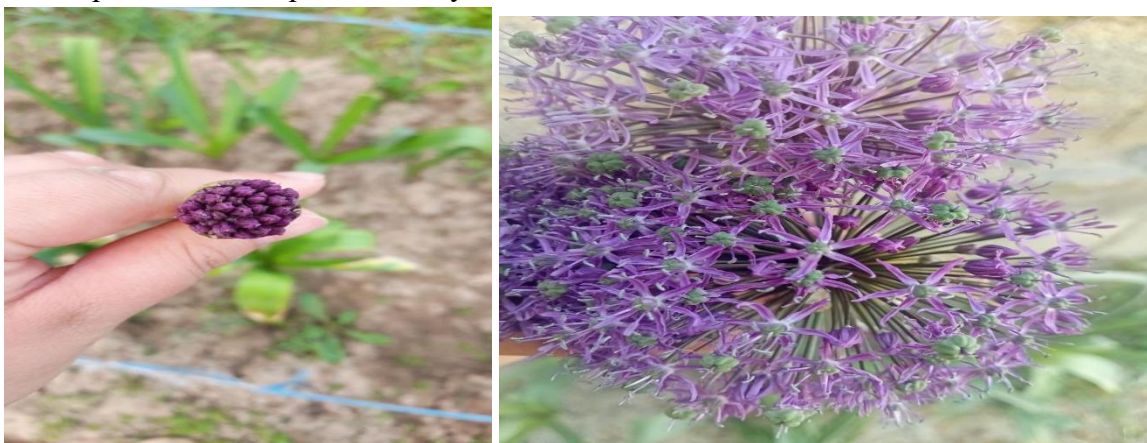
эластик куртаклар пайдо бўлади. Улар ўсиб улғайган сайин яшил рангга эга бўлиб, турига қараб катта, кенг, эллиптик ёки узун, чизиқли, учли бўлади.

Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг барглари ер усти органларининг тузилишига кўра бир-бирига ўхшаш. Барглари текис ва кенг, узунлиги 30-60 см, кенглиги 4 дан 12 см гача. Барг пластинкасининг шакли ва ўсишнинг мавжудлиги турларга хосдир. Энг кенг эллиптик барглар анзур пиёзида, энг тор, камар шаклидаги - йирик пиёзда. Анзур пиёзининг ўзига хос хусусияти - барг қобиғидан ҳосил бўлган қиска сохта поянинг мавжудлиги. Бу бошқа турлар учун хос эмас. Анзур ўсимликлари ёши ва массасига қараб, баландлиги 50-180 см га етадиган фақат битта гуллайдиган куртаклар ҳосил қилади. Гуллари 6-15 см диаметрли шарсимон ёки ярим шарсимон соябон бўлиб, ўз ичига олади. Ўрта аср шифокорлари анзур пиёзини кўришни яхшилаш, глаукомани олдини олиш ва нафас қисилиши учун ишлатишган.

Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) ни кекса одамлар учун жуда фойдали, чунки унинг таркибида сапонинлар ҳам мавжуд бўлиб, улар танага касалликларнинг бутун "гулдастаси" билан курашишга ёрдам беради. Асалда пиширилган ёки қайнатилган анзур ошқозон касалликлари ва шамоллашда ёрдам беради. Сиқилган шарбат ревматизмни даволаш учун ишлатилади. Бундан ташқари, сочни мустаҳкамлаш учун бош терисига суртилади. Баъзи экспертлар анзурнинг инсон танасига таъсирини женшеннинг таъсирига тенглаштиради.

Ўсимликлар учун қулай шароитлар қиска вақт ичида - қор эришидан ёзнинг бошигача ривожланади. Фаол ўсиш жараёнлари ҳаво ҳарорати 2-5 °C ва тупроқ ҳарорати (10 см чуқурликда) 1-4 °C гача бошланади. Ўсиш ва ривожланишнинг бутун қиска вақт давомида ўсимликлар фенофазанинг тез ўзгаришига учрайди. Иссиқлик ва қурғоқчиликнинг бошланиши билан лампочка ичидаги ривожланиш босқичи бошланади. Ўсимликлар совуқ қиш ва қаттиқ совуққа жуда яхши бардош беради, сояга чидамли ва қурғоқчиликка чидамли, лекин ортиқча тупроқ намлигига салбий таъсир қилади.

Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) ни 4-6 донадан иборат диаметри 40-50 см бўлган бандсиз узун ва йўғон камарга ўхшаш барглар билан ажралиб туради. Уларнинг барг узунлиги 30-40 см га етади, кенглиги эса тахминан 4 см. Баргларнинг ранги яшил, гулининг ранги эса сиёҳранг ва оқ бўлади.

2-Расм. Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг гули

Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) - пиёздошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик ҳисобланади. Бир жойда ўсимлик биологик хусусиятларини йўқотмасдан 5-7 йилгача ўсиши мумкин. Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) да илдиз тизими ўсимликнинг ёшига қараб диаметри 3-10 см бўлган шарсимон пиёздир. Ундан илдиз

куртаклари чиқиб кетади, унинг вазифаси тупроқдан озиқ моддалар ва намликни ўзлаштиришдан иборат. Гуллаш даври май ойининг иккинчи ярмида ёки июнь ойининг бошида бошланади.

Анзур пиёз (*Allium Stipitatum Regel*) уруғлари кўп жиҳатдан саримсокга ўхшайди. Улар май ойининг охирида пишиб этилади. Шундан сўнг барглари ва поялари кескин қурийди ва уйку даври июнь ойининг охирида бошланади, баҳоргача давом этади. Суворов пиёзи ёки Анзур пиёз (*Allium Stipitatum Regel*) кўплаб боғбонлар томонидан етиштириладиган эрта гуллайдиган ўсимлик ҳисобланади. Бу ёввойи ўсимлик Олтойда ва Осиёнинг тоғли ҳудудларида жойлашган. Аммо Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг ҳар қандай иқлим шароитига осонгина мослашиш қобилияти уни мамлакатнинг турли минтақаларида етиштиришга имконини берди. Ўсимлик лола ва заъфарон билан бирга эрта гуллаши, шунингдек, инсон саломатлиги учун фойдали хусусиятлари учун қадрланади.

Бу ўсимлик истеъмол қилинадиган ўсимлик, лекин уни маълум бир вақт ичида истеъмол қилинади. Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг ўсимликлари эрта баҳорда, қор ҳали тўлиқ эримаган пайтда бошланади. Айнан шу вақтда ўсимликнинг витаминли кўкатлари қадрланади, ёш барглар ўзларининг ширалилиги ва нозик тузилиши билан ажралиб туради. Анзур (*Allium Stipitatum Regel*) пишган пиёзини, ундаги фойдали компонентлар кўп бўлишига қарамай, янги истеъмол қилинмайди ва уни фақат қайта ишлашдан кейин истеъмол қилиш мумкин.

У кимёвий таркиби бой ўсимлик бўлиб, барглари ва ўсимликнинг ер ости қисмида витаминлар, минерал компонентлар мажмуаси, шунингдек, эфир мойлари, қандлар, алкалоидлар, сапонитлар мавжуд.

3-Расм. Анзур пиёзи (*Allium Stipitatum Regel*) нинг уруғи ва пиёзбошлари

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Абу Али ибн Сино. Тибб конунлари. -Тошкент: Фан, 1982.Т. 1. -497 б.
2. Ахмедова Ў, Эргашев А, Абзалов А, Юлчиева М. «Доривор ўсимликлар етиштириш технологияси ва экологияси». Тошкент.2009 й.
3. Акопов М.Э., «Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение» «Медицина» 1986
4. Каримов В.А., Шомахмудов А. Халқ табиоти ва замонавий илмий тиббиётда қўлланиладиган шифобахш ўсимликлар. -Тошкент: Ибн Сино номидаги НМБ, 1993. - Б. 86-88.

5. Низомова М.У., Пазилбекова З.Т., Дўстмуротова Ф.М. The dry mass and the seed yield of the Hypericum plant. *Word Journal of Pharmactutical and Life Sciences (WJPLS)*. 2020, Vol,6, Issue 12, 18-20 pp.
6. Majeed, S., Zafar, M., Elshikh, M.S., ... Fatima, A., Khan, M.R. Histological analysis of petiole structure in Euphorbiaceae species for taxonomic classification. *Genetic Resources and Crop Evolution*, 2024
7. Ullah, T., Zafar, M., Ahmad, M., ... Botirova, L., Nizomova, M. Integrating morpho pollinic traits for systematic classification of rubiaceous species and conservation implications. *Genetic Resources and Crop Evolution*, 2024
8. Manzoor, R., Zafar, M., Yaqoob, T., ... Ochilov, U., Majeed, S. Micromorphological Sculptural Diversity in Foliar Epidermis and Trichomes Features among Invasive Species. *Microscopy and Microanalysis*, 2023, 29(4), страницы 1531–1555
9. Aziz, A., Ahmad, M., Zafar, M., ... Majeed, S., Chaudhay, B. Novel Copper Oxide Phyto-Nanocatalyst Utilized for the Synthesis of Sustainable Biodiesel from Citrullus colocynthis Seed Oil. *Processes*, 2023, 11(6), 1857
10. Ameen, M., Zafar, M., Ahmad, M., ... Jabeen, S., Majeed, S. Assessing the Bioenergy Potential of Novel Non-Edible Biomass Resources via Ultrastructural Analysis of Seed Sculpturing Using Microscopic Imaging Visualization. *Agronomy*, 2023, 13(3), 735
11. Nizomova, M., Yuldasheva, M. Preparation of Seedlings from Root Breeds of Medicinal Common Hop (*Humulus Lupulus* L.). *Lecture Notes in Networks and Systems*, 2023, 575 LNNS, страницы 2005–2011
12. Nizomova, M., Irismetova, N. Preparation of Aloe (*Aloe Arborensis* Mill) Medicinal Plants in Greenhouse Conditions. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 2023, 575 LNNS, страницы 1995–2004